

Ders : 226**Konu : HANEFİ MEZHEBİ**

HANEFİ MEZHEBİ

Hanefî mezhebi, İmam Azam Ebû Hanife (rh) tarafından kurulmuş bir mezheptir. İmam Âzam'ın asıl adı Numan, lakabı Ebû Hanifedir. İmam Âzam ise onun ünvanıdır. Ebu Hanife'nin ataları, Horasan'dan göç etmiş ve Kûfe'ye yerleşmişlerdir.

Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit, 80/699 yılında Kûfe'de doğdu. Küçük yaşta Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi, Arap dilinin edebiyatını öğrendi. Bir çok alimden ders aldı ve kısa sürede Fıkıh alanında imam oldu.

Gençlik yıllarında sahabeden Enes bin Malik'i, Abdullah bin Ebi'l Evfa'yı, Vasile bin Eska'yı, Sehl bin Saide'yi ve en son hicri 102'de Mekke'de vefat eden Ebu't Tufeyl Amir bin Vasile'yi görmüş, bu Sahabilerden hadis dinlemiş ve dolayısıyla sahabeyi gören altın neslin ikincisi olan tabiinden sayılmıştır.

Ebû Hanîfe, ilimle uğraşmaya başlamadan önce başarılı bir kumaş tüccarı idi. İmam-ı Şa'bi'nin tavsiyesiyle onun ders halkalarına devam etmeye başlamış; kelim, iman, itikad ve münazara bilgilerini İmam Şa'bi'den öğrenmiştir. Daha sonra Hammâd bin Süleyman'ın ders halkasına katılarak fıkıh öğrenimine başlamış, Hammâd'ın derslerine on sekiz yıl devam etmiştir. İlme başladıktan sonra bu işini ortakları vasıtasıyla sürdürmüştür. Fıkıhta Re'y ekolünün sembol ismi olmuştur.

Ebû Hanîfe'nin ilmi kökeni sahabenin fakihlerinden olan Hz. Ali, Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbâs'a dayanır.

Ebû Hanîfe kendi devrinin önde gelen âlimlerinden bir çoğuyla da görüşüp onlardan bilgi almış ve fikirlerini onlarla tartışma imkânı bulmuştur.

Ebû Hanîfe'nin ömrünün elli iki yılı Emevîler, on sekiz yılı da Abbâsîler döneminde geçmiştir. Emevî idarecilerinin özellikle ehl-i beyte karşı takındığı olumsuz tavra tepki göstermiş, açık bir muhalefet yapmış ve bu onun zulüm görmesine sebep olmuştur. Nitekim Hz. Ali evladına karşı yaptıkları haksızlıklar sebebiyle Emevî idarecilerine karşı 121/739 yılında Emevî hükümdarı Hişâm b. Abdülmelik'e karşı ayaklanan Zeyd b. Ali'yi (ö.122/740) hem maddi olarak hem de fetvalarıyla desteklemiştir. Bu sebeple II. Mervân'ın Kûfe kadılığı veya Beytül mâl emniyeti teklifini de reddetmiş, her türlü baskı ve işkenceye rağmen görevi kabul etmeyince hapse atılmıştır. Sağlığı bozulunca hapisten çıkarılmış ve Hilâfet Abbâsîlere geçinceye kadar Mekke'de kalmıştır. Abbâsîlerin Hz. Ali evladının haklarını koruyacağı vaadine güvenerek tekrar Kûfe'ye dönmüş ancak değişen çok fazla bir şey olmadığını görünce Abbâsî hilafetine de açıktan cephe almış ve bu tavır da zulüm görmesine sebep olmuştur. Bağdat'ta hapiste iken veya çıktıktan kısa bir süre sonra 150/767 yılında vefat etmiştir.

Zehirlenerek öldürüldüğü ile ilgili de rivayetler vardır.

Ebû Hanîfe, son derece zeki, cömert, kanaatkâr, güvenilir, dürüst, âbid, zâhid ve bilgili idi. Aynı zamanda cesaretli bir kişiliğe sahipti.

Ebû Hanîfe'nin binden ziyade öğrencisi vardı. Bunların en meşhuru ise, İmam Ebû Yusuf (ö. 182/798), İmam Muhammed (ö. 189/804) İmam Züfer (ö. 158/774) ve Hasan b. Ziyâd (ö. 204/819) idi.

İmam-ı Âzam Ebû Hanife, hayatı boyunca 83 bin meseleye fetva vermiştir. Bunların 38 bini ibadet, 45 bini de muâmelata dair hükümlerdir.

İmam-ı Âzam'ın Eserleri

1. Fıkh-ı Ekber
2. Fıkh-ı Ebsat
3. El-Âlim ve'l-Müteallim
4. Er-Risale
5. Vasiyyet (Oğlu Hammâd ve İmam Ebû Yusuf'a)
6. Kaside-i Numaniyye
7. Ma'rifetü'l-Mezâhib
8. El-Müsned

Hanefî mezhebi re'y ekolünü temsil eden bir oluşumdur. Re'y tabiri, nasslardan bağımsız düşünce anlamında değil belli bir sistem çerçevesinde nassları anlama ve yorumlamada aklî istidlale dayanarak bilgi üretme anlamına gelen bir kavramdır.

İmam Ebû Hanîfe, bir hükme ulaşma metodunu şu sözleri ile ortaya koymaktadır:

"Allah'ın kitabında açık bir hüküm bulursam onu alırım. Bulamazsam Rasûlü'nün sünnetine müracaat ederim. Onda olanı alırım. Eğer bu iki kaynakta da aradığımı bulamazsam sahabeden dilediğimin kavlini tercih ederim. Onların görüşü varken bir başkasının görüşüne iltifat etmem. Ama söz İbrahim en-Nehaî, Şa'bî, İbn Sîrîn, Hasan el-Basrî, Atâ b. Ebî Rebâh, Sa'îd b. el-Müseyyeb gibi müçtehitlere gelince onlar nasıl içtihat yapmışlarsa ben de onlar gibi içtihat ederim."

Görüldüğü üzere Ebû Hanîfe sünneti aslî deliller arasında saymaktadır. Bunun dışında amel etmediği hadisler kabul şartlarına uymayan rivayetlerle ilgilidir. Bu da sadece Ebû Hanîfe ve onun mezhebi ile ilgili bir durum değildir. Her mezhebin âhâd haberleri kabul şartları farklıdır. Esasen bu durum mezheplerin ayırıcı noktalarından da birisidir.

Hanefî mezhebinde hükme ulaşmada kullanılan bir diğer delil de istihsandır. İstihsan; özel şartlar taşıyan meseleleri genel kuraldan istisna ederek çözümlenmek demektir.

Hanefî mezhebinde başlangıçtan itibaren henüz meydana gelmemiş fakat meydana gelmesi mümkün veya muhtemel farazî meselelerin de fikhî tartışmalara ve çözüm arayışlarına konu edilmesi bu mezhebin özelliklerindedir. Bu anlayış bazı mahzurlar taşısa da benzer olaylara getirilen çözümler arasında bütünlüğü sağlaması, mezhep içinde düşünceyi geliştirmesi, ilk imamların re'y ve içtihatlarında gözettikleri ilkeleri kavramaya katkısı açısından faydalı olmuştur. Bunun yanında hiç olmayacak farazi meseleler üzerinde kafa yormak özellikle öğretim hayatında fıkıh melekelerini geliştirme ve reel olaylarla karşılaşıldığında onu çözmede kolaylık sağlaması açısından verimli bir yöntemdir.

Herhangi bir mezhebin genel özelliklerini maddeler halinde sıralamak çok kolay olmasa da öne çıkan bazı hususiyetler zikredilebilir. Bu açıdan bazı çağdaş İslam Hukukçuları Hanefî mezhebinin temel özelliklerini şu şekilde belirlerler:

1. İbadet ve muamelatta kolaylaştırma ki, bu İslam Dininin temel özelliklerindendir.
2. Fakir ve zayıf tarafı gözetme, bu da Kur'an'ın mü'minlerden gözetmesini istediği bir husustur.
3. Hukuki işlemleri imkânlar ölçüsünde geçerli sayma.
4. Fertlerin hürriyetlerini ve kişiliğini gözetme.
5. Devlet otoritesinin devlet başkanınca (imam) temsili.

Hanefî mezhebi, tarihi süreç içinde birçok devletin hukukunu oluşturmuştur. Özellikle Ebû Hanîfe'nin talebelerinden İmam Ebû Yusuf'un Abbâsîler döneminde adalet hizmetlerinden sorumlu en üst makamda (kâdî'l-kudât) bulunması mezhebin yayılmasında etkili olmuştur. Bunun yanı sıra tarihte yaşamış en uzun ve en güçlü devletlerden birisi olan Osmanlı Devleti yedi yüz yıl boyunca Hanefî mezhebine sıkı biçimde bağlı kalmıştır. Hanefî mezhebi bu gün de özellikle Türkiye, Irak, Lübnan, Ürdün, Türkistan, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin büyük çoğunluğu, Kafkasya bölgesi, Afganistan, Hindistan, Pakistan bölgesi, Balkanlar'da hakim mezhep konumundadır.

Hanefî mezhebi imamlarına ait görüşler, özellikle Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin tedvin ettiği kitaplarla sağlıklı şekilde günümüze ulaşmıştır.

Alınacak Dersler:

1. Dünya menfaatlerine zarar gelir düşüncesiyle hak ve hakikat gizlenmemelidir. Ancak İslam'ın izin verdiği ruhsatlar dahilinde hareket edilmelidir.
2. Ticaretle uğraşan Müslümanlar, dikkatli olmalı, faizli muamelelerden sakınmalı, kul haklarına riayet etmelidirler.
3. Zeki ve istikbal vadeden çocuklar tespit edilerek iyi yetiştirilmelidir. Bu konuda yatırım yapılmalı, ilim erbabı yetiştirilmelidir.

Not: Bu hafta;

1. Mezhepler arasındaki fihki farklılıkların nedenlerini ve bunun hikmetlerini araştıralım.
2. İmam-ı Âzam'ın Fıkh-ı Ekber adlı eserini (Aliyu'l-Kari Şerhini) okumaya başlayalım.